

Borodziej, Łucja

"Erziehung und Gesellschaft", Robert Alt, Berlin 1975 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 21, 275-278

1978

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

centralnych, przede wszystkich AAN i archiwum Zakładu Historii Partii. Wnikliwa analiza materiałów związanych z organizacją uczelni w tym okresie pozwoliła Autorowi na uwzględnienie nowych interesujących szczegółów związanych z organizacją uczelni w tym

okresie. Zaprezentowany w niej bogaty materiał faktograficzny stanowi cenną pomoc dla tych, którzy interesują się najnowszymi dziejami szkolnictwa wyższego.

Janina Chodakowska

Robert Alt, *ERZIEHUNG UND GESELLSCHAFT*. Pädagogische Schriften. Ausgewählt, Eingeleitet und Erläutert von Karl-Heinz Günter, Helmut König und Rudi Schulz. Berlin 1975, ss. 546.

Książka Roberta Alta pt. *Erziehung und Gesellschaft (Wychowanie i społeczeństwo)* stanowi wybór prac Autora pisanych na przestrzeni lat 1945—1970. Formalnie tom podzielony jest na trzy części:

— artykuły dotyczące budowy antyfaszystowskiej, demokratycznej i socjalistycznej szkoły oraz ogólnych problemów pedagogiki marksistowskiej,

— artykuły dotyczące podstaw marksistowsko-leninowskiej historii wychowania,

— główne prace Autora z kręgu zagadnień komeniologicznych.

Historyka oświaty zainteresuje oczywiście przede wszystkim dział drugi¹. Wydaje się jednak, iż niesłuszna byłaby ocena walorów tej książki dla naszego kręgu zainteresowań tylko pod kątem wyżej wymienionych artykułów. W zasadzie nie ma w tej pracy materiału, którego nie moglibyśmy zaliczyć do działu historii wychowania. Wszystkie prace zawarte w książce — czy będą dotyczyły kształtowania się podstaw nowego szkolnictwa w NRD², czy konieczności nowego spojrzenia na podręczniki szkolne, czy też kryteriów wszechstronnego spojrzenia na rozwój jednostki — opiera prof. Alt przede wszystkim na

doświadczeniach przeszłości, na bogatym dorobku myśli filozoficznej, historycznej i pedagogicznej okresów poprzednich.

Bardziej celowe wydaje się prześledzenie niektórych tez przewodnich przewijających się we wszystkich publikowanych tu pracach, pokażą one bowiem najlepiej stosunek Autora do spuścizny historycznej i koncepcji zużytkowania jej doświadczeń dla potrzeb współczesnej pedagogiki.

Główną tezą wszystkich artykułów — uwidoczniłą zresztą bardzo trafnie w tytule zbioru — jest ścisła zależność procesu wychowania od warunków społecznych, w jakich się ono dokonuje. Proces rozwoju społecznego, kształtowanie się społeczeństw klasowych i rozwijający się równolegle monopol wychowawczy w rękach warstw i klas posiadających legły u podstaw rozważań prof. Alta o wychowaniu w społeczeństwie pierwotnym, ale stanowiły także punkt wyjścia jego badań nad zadaniami szkoły powstałej w warunkach pierwszego niemieckiego państwa socjalistycznego³.

Cel i kształt każdego systemu edukacyjnego zależny był i jest ściśle od konkretnych warunków społeczno-politycznych, w jakich się go realizuje.

¹ Składa się on z cyklu wykładów na temat wychowania w społeczeństwach pierwotnych z r. 1956, s. 307—372, oraz artykułów: *Zur Theorie und Praxis der Arbeitserziehung in der bürgerlichen Schule*, 1961, s. 373—388; *Die Realschule — eine der historischen Wurzeln unserer allgemeinbildenden polytechnischen Oberschule*, s. 389—409; *Über unsere Stellung zur Reformpädagogik*, 1956, s. 410—445.

² Dotyczy materiału zawartego w dziale pierwszym: *Beiträge zum Aufbau der antifaschistisch-demokratischen und sozialistischen Schule und zur marxistisch-leninistischen Pädagogik*, s. 65—306.

³ *Zur gesellschaftlichen Begründung der neuen Schule*, 1946, s. 67—85.

Równocześnie każdy system kształcenia musi w swoim założeniu urzeczywistniać zadania perspektywiczne. Autor stara się więc drogą analizy historycznej pokazać postępowe tradycje pedagogiki niemieckiej i światowej oraz z jej doświadczeń i przemyśleń wyciągnąć właściwe wnioski dla budowy systemu edukacyjnego NRD.

W tym kontekście Autor nawiązuje przede wszystkim do tych wątków historii wychowania, które były dotychczas bądź zaniedbywane (np. koncepcje oświatowe rewolucji francuskiej⁴), bądź jednostronnie przez niemiecką historiografię oświetlane, np. dorobek wielkich pedagogów: J. H. Pestalozziego, F. A. Diesterweg, J. A. Komeńskiego⁵. Inny dział jego historycznych zainteresowań stanowią problemy związane z kształceniem zawodowym, koncepcjami oświatowymi w ruchu robotniczym oraz rolą pracy w procesie kształcenia. Problematyce tej poświęcone są dwie główne prace prof. Alta: *Die Industrieschulen (Szkoły przemysłowe)* oraz 2 tomy wydane pod jego i W. Lemma redakcją: *Zur Geschichte der Arbeitserziehung in Deutschland (Z historii wychowania przez pracę w Niemczech)*⁶. Zarówno zakres poruszanych w tych pracach problemów, jak i sposób ich interpretacji stanowią cenną pomoc dla historyka oceniającego treść programów szkolnych pod kątem założeń społeczno-politycz-

nych i polityki oświatowej klas panujących.

W problematyce badań nad historią oświaty Autor podejmuje przede wszystkim te zagadnienia, które mogą pomóc w przekształcaniu systemu oświatowego w NRD. Takie ustawienie badań wynika na pewno z osobistych zainteresowań prof. Alta, ale również z potrzeb okresu historycznego, w jakim działał i działa obecnie. Nauczyciel w okresie międzywojennym, więzień obozów koncentracyjnych w czasie okupacji, profesor i dziekan Wydziału Pedagogiki Uniwersytetu im. Humboldta w okresie powojennym, równocześnie organizator badań nad historią wychowania w NRD, wydawca szeregu fundamentalnych prac z tego zakresu, przez całe życie próbował łączyć zainteresowania badawcze z działalnością praktyczną⁷. Zawarte w recenzowanym tomie trzy zasadnicze artykuły: *Společne uzasadnienie nowej szkoły*, *Metoda nauczania w szkole demokratycznej* oraz *Niektóre zasady opracowania naszych książek szkolnych*, stanowią ważki głos w dyskusjach oświatowych młodego państwa niemieckiego⁸. Wyciągając wnioski z analizy historycznej, wskazują one na konieczność radykalnych zmian przy ustalaniu nowych programów szkolnych, doprowadzenia do faktycznej likwidacji monopolu kształcenia i udostępnienia pełnego systemu oświatowego wszystkim dzieciom w wieku szkolnym⁹.

⁴ *Erziehungsprogramme der Französischen Revolution. Mirabeau—Condorcet—Lepelletier. Eingeleitet und erläutert von R. Alt*, Berlin 1949.

⁵ J. H. Pestalozzi 1746—1827. *Zum Gedächtnis*. Bearbeitet und zusammengestellt von R. Alt, Berlin 1946; *Der fortschrittliche Charakter der Pädagogik Komensky's*, Berlin 1953.

⁶ *Die Industrieschulen*, Berlin 1948; *Zur Geschichte der Arbeitserziehung in Deutschland*, Bd. I—II, Berlin 1970—1971.

⁷ Prof. Alt był współinicjatorem powołania przy Akademii Nauk NRD Komisji Historycznej do Badań nad Historią Szkolnictwa i Oświaty oraz współwydawcą „Monumenta Pädagogika” (do 1975 r. ukazało się 17 tomów).

⁸ Patrz przypis 3 oraz *Zum Problem der Unterrichtsmethode in der demokratischen Schule*, 1947, s. 86—108; *Einige Gesichtspunkte zur Gestaltung unserer Schulbücher*, 1949, s. 132—190.

⁹ Prof. Alt zajmował się nie tylko teoretycznie nowymi programami szkolnymi. Jest również autorem podręczników szkolnych, m. in. *Lesebuch* dla klas młodszych.

Taką samą próbą wykorzystania wiedzy historycznej dla pogłębienia kultury pedagogicznej czasów współczesnych jest *Bilderatlas zur Schul- und Erziehungsgeschichte* dwutomowy (*Atlas z historii wychowania i szkolnictwa*). Trzy tysiące ilustracji zebranych i skomentowanych przez prof. Alta, omawiających całą historię wychowania do 1918 r., miało przybliżyć tę problematykę młodym nauczycielom i studentom, a równocześnie unaooczyć wszystkim badaczom dziejów kultury doniosłą rolę oświaty w kształtowaniu osobowości ludzkiej¹⁰.

Interesujące są uwagi Autora odnośnie do sposobu wykorzystania rezultatów badań historycznych. Wielokrotnie we wszystkich publikowanych w tomie pracach wskazuje on, iż dziedzictwo wieków poprzednich jest dla każdego następnego pokolenia rzeczą cenną i niezbędną, pod warunkiem umiejętnego obchodzenia się z nim. Mówiąc np. o korzyściach płynących z analizy dziejów wychowania w społeczeństwach pierwotnych prof. Alt zastrzega się, iż pozytywne rezultaty będą osiągnięte wówczas, „jeśli potrafimy odpowiednio zastosować wnioski płynące z analizy procesów wychowawczych owych czasów do naszej rzeczywistości. W ten sam sposób musimy obchodzić się z każdym dziedzictwem pedagogicznym jako źródłem naszej dzisiejszej praktyki: poglądy i oceny podstawowe czerpane z tego materiału musimy umieć zastosować do zupełnie odmiennych stosunków doby dzisiejszej”¹¹. Studia z zakresu historii wychowania mogą więc o tyle stanowić dla nas aktualne źródło inspiracji, o ile „pogłębiają nasze spojrzenie na procesy i zjawiska pedagogiczne, po-

magają zwalczyć fałszywe poglądy w tej dziedzinie i prowadzą do poszerzenia naszego teoretycznego i praktycznego sposobu podejścia do działalności pedagogicznej”¹².

Czytelnika, który sięgnie po omawiany tom, uderzyć musi niezwykle precyzyjny sposób argumentacji Autora, rzeczowość i takt w polemikach dyskusyjnych, ale i bardzo osobisty stosunek do omawianych zagadnień. Jeśli weźmiemy pod uwagę, że główne artykuły polemiczne powstały we wczesnych latach pięćdziesiątych, a więc w okresie najgorętszych sporów o profil nowego społeczeństwa niemieckiego, że pisał je człowiek, którego własne losy życiowe mogły służyć jako model losów postępowej inteligencji niemieckiej doby hitlerowskiej, tę powściągliwość można szczególnie podziwiać. Artykuły charakteryzuje zasadnicza, naukowa krytyka epoki minionej, ale i ogromny takt w doborze argumentów, którymi Autor chce swych słuchaczy i czytelników przekonać. Wyraźnie uwidacznia się również i inny, niezwykle istotny rys omawianych prac: ogromna pieczołowitość, z jaką podchodził już wówczas Autor do każdego odruchu zdrowych i wartościowych działań oświatowych w niemieckim ruchu pedagogicznym. W artykule *Nasze stanowisko wobec kierunku Nowe Wychowanie*, a więc w polemice z kierunkiem, z którym walczył od zarania swej działalności publicystycznej¹³, stwierdza m. in.: „Zdecydowana większość zwolenników tego kierunku — to najlepsza część nauczycielstwa niemieckiego, której wołanie o reformę szkolną wynikało z głębokiego niezadowolenia z istniejącej szkoły [...] Była to najbardziej swym zawodem przejęta część na-

¹⁰ *Bilderatlas zur Schul- und Erziehungsgeschichte*, Bd. I—II, Berlin 1969—1971.

¹¹ *Vorlesungen über die Erziehung auf frühen Stufen der Menschheitsentwicklung*, s. 311.

¹² Tamże, s. 312.

¹³ R. Alt brał udział jako młody nauczyciel w IV Międzynarodowej Szkole Letniej w sierpniu 1931 r. w Hamburgu. Krytyczną ocenę prowadzonych tam dyskusji, m. in. z przedstawicielami kierunku Nowe Wychowanie, opublikował w artykule *Neutralität der Schule* w: *Die freie weltliche Schule*, Berlin 1931, Nr 9.

uczycielstwa, z miłości do dzieci [...] chciała spowodować zmianę”¹⁴. Tkwi w tym stanowisku na pewno rzetelność naukowca, badającego wszechstronnie każdy analizowany problem, ale tkwi w nim również pasja działacza dążącego do utrwalenia wszystkich cennych i wartościowych przejawów myśli i działań ludzkich w tradycjach historycznych społeczeństwa niemieckiego.

Większość prac publikowanych w tym tomie pochodzi z lat pięćdziesiątych. Stąd wiele stwierdzeń Autora wydaje się dzisiaj zupełnie oczywistymi, ale w historii kształtowania się nowego, powojennego społeczeństwa niemiec-

kiego prace te stanowiły istotny wkład w ustalanie nowych treści w procesie kształcenia nowego pokolenia młodzieży. Dobrze się więc stało, iż redaktorzy tomu zdecydowali się poprzedzić każdą pracę dokładną notą redakcyjną, omawiającą warunki, w jakich artykuł ukazał się po raz pierwszy. Noty te, stanowiąc same w sobie ciekawy przyczynek do historii przewrotu oświatowego w NRD w pierwszych latach powojennych, pozwalają jednak przede wszystkim „umiejscowić” prace Autora w konkretnej rzeczywistości niemieckiej.

Lucja Borodziej

Christoph Klessmann: DIE SELBSTBEHAUPTUNG EINER NATION. NS-Kulturpolitik und polnische Widerstandsbewegung, Düsseldorf 1971, ss. 278

Książka Christopa Klessmanna dotarła do nas co prawda późno, ale stanowi pozycję wartą zasygnalizowania polskiemu czytelnikowi. Jest to opracowanie niemieckiego historyka (praca doktorska) z Bochum, omawiające hitlerowską politykę kulturalną w Generalnym Gubernatorstwie oraz stosunek do niej polskiego ruchu oporu.

Książka składa się z dwóch odrębnych części. Pierwsza dotyczy założeń ogólnych polityki okupacyjnej w Polsce, struktury aparatu władzy administracyjno-policyjnej, głównych tez programowych polityki kulturalnej oraz realizacji tejsze w zakresie szkolnictwa wyższego, bibliotek i instytutów naukowych, oświaty, prasy i instytucji kulturalnych. Część druga omawia kształtowanie się tajnego systemu oświatowego, jego założeń programowych w ujęciu różnych partii politycznych, podziemny ruch wydawniczy, działalność instytucji naukowych. Książka zawiera nieduży aneks materiałów źródłowych, odnoszący się w większości do drugiej części pracy. Posiada również obszerny zestaw literatury przedmiotu.

Klessmann daje szeroki przegląd faktów zarówno z zakresu polityki eks-terminacyjnej władz hitlerowskich, jak i głównych akcji ruchu oporu. Książka zawiera również krótkie streszczenie sporów o status prawny GG, omówienie sytuacji młodzieży polskiej i inteligencji, charakterystykę niektórych publikacji i prądów ideowo-politycznych w podziemiu. Ta wielorakość wątków w książce objętościowo niewielkiej (186 stron tekstu), świadcząca o ogromie pracy Autora, musiała również spowodować uproszczenia w prezentowaniu niektórych problemów.

Czytelnik polski zawsze podchodzi z dużą dozą uwagi do pracy o polityce hitlerizmu napisanej za Renem. Kwestia bowiem rzetelnej wiedzy o tym okresie oraz rozumienia istoty, mechanizmów i rezultatów działania hitleryzmu we wszystkich sferach życia społecznego jest jeszcze ciągle otwartym problemem. Praca Klessmanna stanowi w tym zakresie na pewno próbę rzetelnego podejścia badawczego.

Przykład Polski jest dla Autora typowy z dwóch względów: po pierwsze,

¹⁴ *Über unsere Stellung zur Reformpädagogik*, s. 432.